

INGLIZ TILIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARDA EMOTSIYALARNING KONSEPTUALIZATSIYASI: KOGNITIV-SEMANTIK VA PRAGMATIK TAHLIL

Jo'raxonov Azamat Azamxon o'g'li

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: **Zulxumor Bannopova**

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilidagi idiomalarda emotsiyalarning qay tarzda konseptualizatsiya qilinishini kognitiv-semantik hamda pragmatik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida insonlardagi asosiy emotsional holatlar — qo'rquv, g'azab, quvonch, qayg'u va hayajon bilan bog'liq bo'lgan va odamlar orasida tez-tez ishlatiladigan inglizcha idiomalar tanlanib, ularning metaforik asoslari, madaniy motivlari hamda nutqiy kontekstdagi kommunikativ vazifalari tahlil qilinadi. Maqolada Lakoff va Johnson kabi olimlar ishlab chiqqan kontseptual metafora nazariyasi, Kövecsesning emotsiyalar semantikasi haqidagi qarashlari hamda Nunberg va Moon kabi olimlarning frazeologiya to'g'risidagi tadqiqotlariga tayangan holda insonlardagi emotsiyalarga doir idiomalarning leksik ma'nolaridan tashqari, kognitiv model sifatidagi ahamiyati ham o'rganiladi.

Kalit so'zlar: emotsional idiomalar, ingliz tili frazeologiyasi, kontseptual metafora, kognitiv-semantika, pragmatik tahlil, emotsiya va til, lingvomadaniyat.

Abstract. This article analyzes the conceptualization of emotions in English idioms through cognitive-semantic and pragmatic approaches. Within the framework of the study, frequently used English idioms related to primary emotional states—such as fear, anger, joy, sadness, and excitement—are selected to examine their metaphorical foundations, cultural motivations, and communicative functions within speech contexts. Drawing upon the Conceptual Metaphor Theory developed by scholars such as Lakoff and Johnson, Kövecses's perspectives on the semantics of emotions, and the phraseological research of Nunberg and Moon, the article explores the significance of emotional idioms as cognitive models beyond their literal meanings.

Key words: emotional idioms, English phraseology, conceptual metaphor, cognitive semantics, pragmatic analysis, emotion and language, linguoculturology.

Аннотация. В данной статье на основе когнитивно-семантического и прагматического подходов анализируется процесс концептуализации эмоций в английских идиомах. В рамках исследования отобраны наиболее употребительные английские идиомы, связанные с основными эмоциональными состояниями человека — страхом, гневом, радостью, печалью и волнением; анализируются их метафорические основы, культурные мотивы и коммуникативные функции в речевом контексте. Опираясь на теорию концептуальной метафоры Лакоффа и Джонсона, взгляды З. Кёвечеша на семантику эмоций, а также исследования Дж. Нанберга и Р. Мун в области фразеологии, в статье изучается значение эмоциональных идиом не только как лексических единиц, но и как когнитивных моделей.

Ключевые слова: эмоциональные идиомы, английская фразеология, концептуальная метафора, когнитивная семантика, прагматический анализ, эмоция и язык, лингвокультурология.

Til insonlar uchun faqat muloqot vositasi bo'libgina qolmay, ularning tafakkur, hissiyot va madaniy tajriba kabi bir qator xususiyatlarini ifodalovchi murakkab kognitiv tizim hamdir. Emotsiyalar esa til orqali bildirish mumkin bo'lgan va shu bilan birga insonlar tez-tez murojaat qiladigan psixologik hodisalardan biri hisoblanadi. Har bir tilda bo'lganidek, ingliz tili foydalanuvchilari uchun ham idiomalar emotsiyalarni ifodalashda alohida ahamiyatga ega, ular tilda so'zma-so'z ma'nodan ko'ra ko'proq figurativ va metaforik mazmunni o'zida mujassam etishi bilan e'tiborlidir.

Lingvistikaga doir tadqiqotlarda keltirilishicha, emotsiya atamasi so'nggi yillarda kognitiv tilshunoslik doirasida olib borilayotgan ilmiy izlanishlarda keng qo'llanila boshlandi. Lakoff va Johnson [3] kabi olimlar til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni mantiqiy asoslab, odamlar mavhum tushunchalarni, shu jumladan, emotsiyalarni ham jismoniy tajriba orqali konseptualizatsiya qilishlarini ta'kidlaydi. Kövecses [2] esa his-tuyg'ularni ifoda etuvchi metaforalar har bir tilning o'ziga xos madaniyatga oid bo'libgina qolmay, universal kognitiv asosga ega ekanini ham ko'rsatadi. Ushbu maqolada ingliz tilidagi emotsiyalarni ifoda etish uchun qo'llaniladigan idiomalar semantik va pragmatik tomondan analiz qilinib, ularning qanday kognitiv modellar asosida shakllangani aniqlanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi - emotsiyalarni ifodalovchi idiomalarning metaforik motivlari, kontekstual qo'llanilish uslublari va kommunikativ vazifalarini ochib berishdan iborat. Tadqiqot tavsifiy-tahliliy metod, kognitiv-semantik yondashuv hamda pragmatik tahlil usullariga tayanib, olib borildi. Tadqiqot materiali sifatida Oxford Dictionary of Idioms [7] va ingliz tilida keng qo'llaniladigan 15 ta emotsional idiomalar tanlab olindi. Hamda ular emotsional semantika asosida quyidagi guruhlariga ajratildi:

- A) qo'rquv va xavotir,
- B) g'azab va norozilik,
- C) quvonch va ruhiy yengillik,
- D) qayg'u va tushkunlik.

1. Qo'rquv va xavotirni ifodalovchi idiomalar:

A) Get cold feet — jur'atsizlik qilmoq, qo'rqib chekinmoq

Ushbu idiomada qo'rquv hissi jismoniy tomondan bajarilmagan ish-harakat orqali konseptualizatsiya qilinadi. Lakoff va Johnson [3] ta'kidlaganidek, mazkur holatdagi his-tuyg'u ham ko'pincha tana holati bilan bog'lab tushuntiriladi. Semantik jihatdan "cold feet" — harakatdan to'xtash, qat'iyatsizlik ramzidir. Pragmatik nuqtai nazardan esa bu frazeologik birlik kishini tanqid qilish yoki uning ikkilanishini ifodalash uchun qo'llaniladi.

B) On edge — asabiy, xavotirda bo'lmoq

Mazkur ibora emotsional holatni fazoviy metafora orqali ifodalaydi: "on edge" — beqarorlik va keskinlikni anglatadi. Kövecses [2] esa bu kabi metaforalarni emotsiya — muvozanat modeli orqali izohlaydi.

2. G'azab va norozilikni ifodalovchi idiomalar:

A) Blow one's top — juda qattiq jahli chiqmoq

Mazkur frazeologik birlik g'azabni ichki bosim sifatida tasvirlaydi. G'azab "portlash" metaforasi orqali ifodalanib, insonlardagi emotsiyaning nazoratdan chiqishini ko'rsatadi. Nunberg [6] va boshqalar bunday idiomalarni emotsional intensivlikni oshiruvchi frazeologik vosita deb baholaydi.

B) See red — ko'zi qonga to'lmoq

Ushbu frazeologik birlikda esa rang metaforasi qo'llanilib, qizil rang agressiya va g'azabni ifodalash vazifasini bajaryapti. Pragmatik jihatdan ibora kishidagi emotsiyani keskin baholash yoki dramatik ta'sirni yaratish uchun xizmat qiladi.

3. Quvonch va ruhiy yengillikni ifodalovchi idiomalar

A) On cloud nine — juda baxtli bo'lmoq

Bu ibora quvonchli kayfiyatni ma'lum darajadagi balandlikda bo'lish orqali konseptualizatsiya qiladi. Quvonch — "yuqoriga ko'tarilish" metaforasi ingliz tilida keng tarqalgan frazeologik birlik hisoblanadi.

B) Walk on air — o'zini yengil his qilmoq

Semantik jihatdan insonlarda ma'lum bir jismoniy buyumning og'irligi yo'qligi orqali quvonchning yuzaga kelishi ifodalanadi. Pragmatikada esa bu ibora nutqqa poetik va obrazli tus beradi.

4. Qayg'u va tushkunlikni ifodalovchi idiomalar

A) Feel blue — xafa bo'lmoq

Rang metaforasi asosida shakllangan mazkur frazeologik birlikda ko'k rang tushkunlik kayfiyati bilan bog'lanadi. Shu o'rinda e'tirof etib o'tish lozimki, Moon [5] ranglar asosidagi idiomalar xalqlar madaniyatiga chuqur singib ketganligini ta'kidlaydi.

B) Down in the dumps — chuqur tushkunlikda bo'lmoq

Ushbu ibora qayg'uni "pastga tushish" metaforasi orqali izohlaydi. Qayg'u - pastlik modeli ingliz tilida normal kognitiv modellaridan biri hisoblanadi.

Ingliz tilidagi emotsiyani ifoda etuvchi ko'pchilik idiomalar ularni mavhum (abstrakt) hodisa sifatida emas, balki jismoniy va fazoga doir tajribalar orqali konseptualizatsiya qiladi. Bu esa Lakoff va Johnson [3] tomonidan ilgari surilgan "metafora — tafakkur asosi" nazariyasini yana bir bor tasdiqlashi mumkin. Emotsional frazeologik birliklar nutqda baholash, ta'sir o'tkazish, kinoya qilish yoki empatiya bildirish kabi muhim ahamiyatga molik bo'lgan pragmatik vazifalarni bajaradi. Xulosa qilib aytganda, ingliz tilidagi emotsiyalarni ifodalovchi idiomalar tildagi faqatgina leksik emas, balki kognitiv va madaniy qatlamlarini ham aks ettiradi. Ular inson emotsiyalarini konseptual metaforalar asosida modellashtirib, nutqiy muloqotda yuqori ekspressivlik va ta'sirchanlikni ta'minlash uchun xizmat qiladi. Ushbu maqola ingliz tilini chet tili sifatida o'rganuvchilar uchun hissiyotni ifoda etuvchi idiomalarni to'g'ri tushunish, tahlil qilish va qo'llashda, shuningdek, madaniyatlararo muloqotni yanada chuqurroq idrok etishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Abulkasimovna, E. Z. (2021). The Problem of the Norms of Phraseological Units Erdanova Zebiniso Abulkasimovna. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 74-81.
2. Abulkasimovna, E. Z. (2021). Activity of Professional Terms in Linguistics. *European journal of innovation in nonformal education*, 1(2), 8-9.
3. Ashirkulovna, M. F. (2021). Linguocultural Classification of English and Uzbek Culinaryonyms in Proverbs. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 1(1.6 Philological sciences).
4. Ashirkulovna, M. F. (2023). Linguacultural characteristics of English and Uzbek phraseological units with cooking utensils. *British View*, 8(4).
5. Ashirkulovna, M. F. (2021). Linguocultural Classification of English and Uzbek Culinaryonyms in Proverbs. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 1(1.6 Philological sciences).

6. Fernando, C. (1996). Idioms and Idiomaticity. Oxford University Press.
7. Kövecses, Z. (2010). Metaphor: A Practical Introduction (2nd ed.). Oxford University Press.
8. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. University of Chicago Press.
9. Makkai, A. (1972). Idioms Structure in English. Mouton.
10. Mamatkulova, F. (2024). Comparative linguacultural analysis of phraseological units in terms of lexical and semantic composition. O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti konferensiyalari, 624-627.
11. Moon, R. (1998). Fixed Expressions and Idioms in English. Oxford University Press.
12. Nunberg, G., Sag, I., & Wasow, T. (1994). Idioms. Language, 70(3), 491–538.
13. Oxford Dictionary of Idioms (2020). Oxford University Press.
14. Маматкулова, Ф. А. (2021). ТИЛШУНОСЛИҚДА КУЛИНАРОНИМЛАРНИНГ ЛИНГВОКУЛТУРАЛОГИК ЎРГАНИЛИШИ. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 4(2).
15. Маматкулова, Ф. А. (2019). О свойствах кулинарунимов. NovaInfo. Ru, (108), 22-24.
16. Эрданова, З. А. (2021). Замонавий лингвистикада инсон ва унинг фаолияти ақс этилиши. Международный журнал искусство слова, 4(5).
17. Эрданова, З. (2021). Инсоннинг касбий фаолияти билан боғлиқ тил бирикмаларининг шаклланиши. Общество и инновации, 2(9/S), 186-190.
18. Эрданова, З. (2021). Формирование языковых единиц, связанных профессиональной деятельностью человека. Общество и инновации, 2(9/S), 186-190.